

Könyvekről

kozásokról: „A diákok általában sóhajtoztak a foglalkozások előtt, mert tudták, hogy a következő egy órában többet kell gondolkozniuk, mint a hét még hátralévő részében összesen ... mégis a diákok aktivitása a probléma-megoldásban ... hatásosnak és motiválónak bizonyult. Amire az egész iskolai oktatásnak szüksége van tehát: mindenekeelőtt felszabadítani és tőkét kovácsolni a tanulók gondolkodni vágyásából, sokkal inkább, mintsem hogy elfojtsuk, levezessük vagy, mint esetenként előfordul, megöljük azt”.

Az intelligencia új értelmezésével foglalkozik Howard Gardner tanulmánya (147-170. o.). Gardner hangsúlyozza, hogy mára tarthatatlanná vált az „intelligenciára” mint egységes észszre vonatkozó elképzelés. Bemutatja, hogy az egyes — gyakran társadalmilag is meghatározott — tevékenységi területeknek megfelelően hogyan definiálhatók „rész-intelligenciák”. Az új intelligencia-definíció új mérési módszert is kíván. Másrészt a közvetlen módszerekről így vélekedik: „a gondolkodási jártasságoknak mindig szükségük van egy olyan területre, ahol alkalmazhatók”. Az intelligencia értelmezésével foglalkozik Bresson korreferátuma is (Ecole des Hautes en Science Sociales, Paris). Szerinte is léteznek ugyan a „rész-intelligenciák”, azonban ő egymásra gyakorolt hatásukat és az így létrejövő együttlétezésüket hangsúlyozza. Szembeállítja az ismeret és a gondolkodási folyamat fogalmát.

Mindkét megközelítés arra az eredményre jut, hogy a tanároknak szükséges odafigyelniük az iskolába érkező tehetségek széles spektrumára, ugyanis ezek felismerése az egyik alapja a későbbi fejlesztő munkának is.

Annak ellenére, hogy a fejlesztés módja alapján a konferencián elhangzott előadások, referátumok, beszámolók két részre oszthatók, mégsem marad olyan érzésünk, hogy a résztvevő kutatók is két pártra oszlottak volna. Elismerik, hogy mindkét közelítésmód rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal egyaránt. A közvetlen módszerek amellett, hogy könyebben tesztelhető hatásokkal is bírnak, kívül maradnak a közoktatás keretein. A közvetett, tantárgyalapú fejlesztő rendszerek viszont nehezebben tesztelhetők, mégis az alkalmazások sokszínűbb lehetőségét kínálják. S bár a fejlesztés egyik alapkérdése, a transzfer tekintetében ezen a konferencián sem alakult ki teljes egyetértés, a konkrét módszerek széleskörű alkalmazásának bemutatása és az egyes módszerek összevetése, a megközelítések szembesítése kutatók, oktatáspolitikusok és tanárok számára egyaránt hasznos eseménnyé avattak a konferenciát. Az előadásokat bemutató könyv pedig a gondolkodás fejlesztésével foglalkozók szakemberek fontos információforrásává válhat.

Bán Sándor

Falus Iván (szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe.
Keraban Kiadó, Budapest, 1993. 540 o.

Az örvedetesen gyarapodó szakirodalom lapozgatásakor napjainkban új szempontokkal bővül az olvasó előzetes várakozása. A „mi újat nyújt?” egy kötet mindenkor érvényes olvasói igénye mellé ma talán joggal párosul a „miben változtatja meg eddigi elképzeléseinket, szemléleti horizontunkat?” kérdése. Indokolt-e azonban ez a felvetés egy kutatómódszertani tárgyú kézikönyvvel kapcsolatban?

A nevelésről, oktatásról vallott nézetek és gyakorlati próbálkozások pluralizálódása természetes és kívánatos jelenséggé lett rövid idő alatt az egységére korábban ugyancsak vigyázó hazai neveléstudományban. De vajon hasonló egyértelműséggel szemléljük-e a tudományos megismerés pluralizálódásának jelenségeit? A tudományos paradigmaváltások nyitnak-e új fejezetet a neveléstudomány által vizsgált jelenségvilág megismerését, feltárását, értelmezését szolgáló módszerek rendszerében? Egyáltalán, hogyan tükröződnek a kutatás módszertani szférájában egy szakma szemléletei változásai?

Könyvekről

Metodológiai megfontolásokon túl persze jóval gyakorlatiasabb szükségletek is készíthetnek szerzőket, munkacsoportokat arra, hogy kutatómódszertani összegzésre vállalkozzanak. A szakma táguló horizontja önmagában is nagy kihívást jelent, de a hiánypótlás igénye, a szakmai utánpótlás sürgető szükséglete mind motiválhatja ilyen jellegű összegzések megírását. A pedagógiai kutatások elvi és gyakorlati kérdéseinek újabb keletű, széles horizontú áttekintése évek óta váratott magára a neveléstudomány művelőinek, alkalmazóinak és a szakma iránt érdeklődőknek a körében.

Úgy gondoljuk, ezek az indítékok egyenként is méltó okot és elegendő alapot jelentenek ahhoz, hogy olyan tekintélyes terjedelmű és széles spektrumú kutatómódszertani kézikönyv szülessen, amilyen a nyolc szerző (*Bábosik István, Csapó Benő, Falus Iván, Nádasi Mária, Nahalka István, Réthy Endréné, Szabolcs Éva, Tóthné Környei Márta*) alkotói és *Falus Iván* szerkesztői munkája nyomán a PSZM Projekt támogatásával létrejött.

A szerzők a kiadványnak a bevezető tanúsága szerint kettős szerepet szánnak: kézikönyvként és tankönyvként egyaránt használható művet ígérnek, amely a neveléstudományi tanulmányok módszertani bevezetőjeként és a kutatásban előrehaladottabbak számára egyaránt vezérfonalul szolgálhat. A hat részre és ezeken belül tizenhat fejezetre tagozódó kötet logikai szerkezetét a kutatás folyamatának lépései adják. A pedagógiai kutatás metodológiai kérdéseitől elindulva a szakirodalom feltárásának és feldolgozásának, illetve a kutatási stratégia megválasztásának kérdésein át vezetik az olvasót a kutatás módszereinek, eszközeinek részletes bemutatásáig. Ezt követik a pedagógiai vizsgálatok leíró és matematikai statisztikai módszerei. A záró rész pedig a kutatási eredmények értelmezése, közlése témakörben jelzi a kutatási ciklus befejező ívének legfontosabb teendőit.

A kötet szerkezete önmagában is mutatja, hogy a szerzők hangsúlyozottan az empirikus társadalomkutatás szemléleti és eszköztárának ismertetésére vállalkoznak, ebben a megközelítésben látják leírhatónak a pedagógiai kutatások logikáját. Ezt a meggyőződést – a kötetet olvasva állíthatjuk – nagy következetességgel viszik végig a kézikönyv egészében. A kutatási felfogások, paradigma szintű megfogalmazások közül a szerzők a valóság megismerésének „pozitivistá” irányzata mellett kötelezik el magukat. A pozitivistá (vagy talán inkább tényfeltáró, mérés-elvű) ismeretelméleti felfogás jellegzetességeként a létező valóság független változóiban, ok-okozati összefüggésekben ragadható meg. A tények és törvényszerűségek feltárásának alapja a vizsgálandó valóságrészhez illeszkedő elméleti struktúra, amely involválja a kutatás hipotéziseit, tervét, az alkalmazott módszereket és mindezek összefüggésében a mennyiségi mutatókat. A jelzett determináltság végigvonul a terjedelmes munkán és kijelöli annak csomópontjait, fejezeteit.

A bevezető rész kutatómetodológiai és a kutatás folyamatának egészére vonatkozó kérdéseket vet fel, megkülönböztetve az ún. pozitivistá és naturalista irányzat főbb jellemzőit. Fölvázolja a kutatási probléma kiválasztásának, a kutatási stratégia meghatározásának és a vizsgálati minta alkalmazásának alapkérdéseit.

Külön fejezetek foglalkoznak a szakirodalmi tájékozódás módszereinek leírásával, több ponton jelentősen bővítve a korábbi hasonló tárgyú kiadványok tematikáját. Az új információkereső rendszerek leírása jól egészíti ki a hagyományos könyvtári tájékozódás tudnivalóit. Kézzelfogható közelségbe hozza a számítógépes rendszerek alkalmazásának előnyeit, lehetőségeit a neveléstudományi kutatásokban, de egyben azt is tudunkra adja, hogy az új technikák továbbra sem mentesítik a kutatót a szakirodalom elmélyült tanulmányozása alól.

Rövid, összesen csupán néhány oldalra kiterjedő, ám igen fontos részei a kötetnek azok, amelyek a kutatás etikai szempontjait tárgyalják. Olyan kérdések ezek, amelyek figyelmeztetnek a vizsgálódás és az alkotómunka egészének fair play szabályaira, és amelyeket valóban a kutatás módszereivel együtt, azok részeként kell minden szakembernek megismernie, kezelnie. Talán nem tűnik aránytévésztésnek, ha itt

Könyvekről

tesszük szóvá, hogy a kötet alapvetően a magányos kutató képét vetíti elénk, aki ugyan igénybe vesz szolgáltatásokat, épít mások eredményeire, de egyedül tör a célja felé. Valójában ez még a deduktív utat járók esetében sem igazán érvényes, de különösen nem az adatfelvételen, kísérletezésen fáradozók esetében. Érdemes lenne tehát megemlékezni a kutatásban együttműködő, az elemzésre váró tényekhez a kutatót hozzásegítő munkatársokról, a velük való együttműködés módszertani és etikai szabályairól.

Hiányt igyekeznek pótolni azok a fejezetek, amelyek a deduktív, analitikus kutatások eljárásaiból mutatnak be néhányat: a forrás- és dokumentumelemzést, a tartalomelemzés kérdéseit. A szándék már önmagában is elismerést érdemel, a bemutatás azonban jóval vázlatosabb, mint az induktív technikák ismertetése.

A kézikönyv negyedik részében a pedagógiai kutatás különböző vizsgálati eljárásaival ismerkedhet meg az olvasó. A bemutatás egészéről elmondható, hogy alapos részletességgel összegzi az utóbbi egy-másfél évtized fejlődésének eredményeit, és úgy tárja elénk a megfigyelés, kikérdezés, szociometria, a pszichológiai tesztek vagy éppen a tudásszintmérés módszereit, hogy az alkalmazás „mit, mikor, hogyan?” kérdéseiben is eligazítást kapunk. A validitás, reliabilitás jegyében készült eszközfajlesztések bemutatása nagy segítséget jelent a kutatások elméleti és gyakorlati kérdéseiben egyaránt elmélyedni kívánók számára. Szerencsés lett volna viszont az eszközkészítési technikákból is bemutatni néhány praktikus megoldást.

Jelentős terjedelmet szentel a kötet a matematikai statisztikai eljárásoknak, amelyek az empirikus társadalomkutatásnak napjainkra természetes velejáróivá lettek. Igen szerencsés megoldás, hogy az ötödik rész egyetlen szerző munkája, így a különböző eljárások bemutatásának azonos a logikája. A matematikai gondolkodás sajátosságait megőrizve, de a pedagógiai kutatások szempontjai szerint rendezzi a szerző a mondanivalóját. Sok példával alátámasztva ismerkedhet az olvasó a statisztikai alapfogalmakkal, az adatok elemi vizsgálatával, a becslésméleti és hipotézis-vizsgálatokkal, valamint az olyan eljárásokkal, amelyek a változók rendszerének struktúráját tárják fel. Ezeknek a fejezeteknek a megértése középfokú matematikai műveltséget feltételez. A matematika mélyebb elméleti ismereteiből csak a feltétlen szükségeseket közli a szerző a pontosabb értelmezés segítése érdekében. Az alapos és szakirodalommal bőségesen adatolt rész használhatóságát néhány apróbb pontatlanság zavarja (pl. a mintaközép többféle jelölése, egy-két képlet szerkezeti hiányossága).

A kötetet az eredmények összefoglalását és közreadását tárgyaló témakör zárja. A szakirodalmi alkotómunka általános tudnivalóit itt is igen gyakorlatias útmutatások, szempontsorok egészítik ki, amelyek közvetlen segítségére lehetnek a pedagógiai pályázatokban, fejlesztő, újító tevékenységekben az első lépéseiket próbálgató pedagógusoknak és más szakembereknek.

A kötet vázlatosan bemutatott szerkezetéből adódik a mű egészének a tartalmi részleteken túlmutató üzenete. A szerzők föl vállalt következetességgel a tudományos megismerést vezérlő paradigmáknak azt a típusát erősítik, népszerűsítik a munkájukkal, amely az utóbbi évtizedekben utat tört magának a neveléstudományi kutatásokban. Szélesíti azok táborát, akik változókkal, ok-okozati összefüggésekkel látják leírhatónak a neveléstudomány vizsgálódásának érvényességi körét.

Kevésbé oldja, pótolja viszont a kézikönyv azt a hiányt, amit az elmúlt évtizedek az elméleti elemzés, a gondolati megismerés apparátusában létrehozta, maguk után hagytak a nevelés kérdéseivel foglalkozók körében. Aligha tagadható ugyanis, hogy a nevelési jelenségek megértésében az ok-okozat összefüggésein túl a finalitásoknak is megvan a szerepe, vagy hogy a szerzők által is megemlített interpretatív kutatói felfogás is értékes eredményekre vezethet a szakma jelenségvilágának tanulmányozásában. Talán éppen ennek az „elejtett” logikai szálnak legalább elemi szintű ismertetése oldhatná a jelzett hiányt, és tehetné a „bevezetést” a ma érvényes pedagógiai kutatások még teljesebb módszertani tükrévé.

Könyvekről

Valamennyi többszerzős munka esetében számolni kell a veszéllyel, hogy a mű stílári és szemléleti értelemben egyenetlenné válik. Ebben a kutatómódszertani bevezetőben – úgy tűnik – sikerült mérsékelni, következetesen alkalmazott szerkesztői eszközökkel kiegyenlíteni a szerzői és tematikus sajátosságokból adódó eltéréseket. Átfedések, mellőzhető ismétlések csak ritkán adódnak. A szerkesztés koncepcióját dicsérik azok a mű használhatóságát fokozó megoldások, amelyek egy-egy fejezet tematikai vázlatát, fogalomrendszerét és az elsajátítás ellenőrzését segítő példák, kérdések alkalmazását nagy következetességgel biztosítják. A szerkezet világossága és a stílus mellett ezek a megoldások avathatják a kötetet szervezett vagy egyéni tanulás során haszonnal forgatható tankönyvvé. Mindezek mellett sem hisszük azonban, hogy a neveléstudomány kutatási módszereivel ismerkedni kívánók könnyű feladatra vállalkoznak, ha a kötetben foglaltakat birtokba kívánják venni és az ismereteiket az alkalmazás szintjéig akarják fejleszteni. Ehhez minden bizonnyal több időre lesz szükségük egy-két egyetemi szemeszternél. A tananyagként alkalmazó olvasók táborán kívül jó szívvel ajánljuk a kötetet mindazoknak, akik a pedagógiai kutatásokban már bizonyos jártassággal rendelkeznek és eszköztárukat fejleszteni, tájékozottságukat ellenőrizni, módszertani horizontjukat tágítani kívánják.

Brezsnyánszky László és Turjányiné Szász Ágnes